

מפגש מונחה עם ספרי קריאה בכיתה

"את הספרים שקראתי בילדותי אינני שוכחת. הם נצרבו בגזע מוחי, ולכל אחד היה ניחוח משלו, פעימה משלו, המלווה אותי כל חיי".

מתוך נערה / אלונה פרנקל

המפגש בכיתה סביב "הספר השלם" (יצירת ספרות אחת מתמשכת) משתלב במערך רחב של פעילויות. מטרת הפעילויות האלה היא טיפוח הקריאה בהנאה ובהבנה בצד הקניית הרגלי קריאה לתלמידים וטיפוח של קהילות קוראות כחלק מתרבות בית הספר.

על ערכה של חוויית הקריאה אין צורך להכביר מילים. קריאת יצירה בעלת איכות ספרותית מעשירה את עולמו הרגשי והקוגניטיבי של הקורא, תורמת לחייו בהווה ולעיצוב אישיותו בעתיד. בתהליך הקריאה של הטקסט הספרותי, ובמיוחד של יצירה ארוכה ומורכבת, הקורא שוקע בעולם שהמחבר ברא עבורו. באמצעות יצירת הספרות הוא יכול לחוות, עולמות שאינם מוכרים לו וגם לקשור בין עולמה של היצירה לבין אירועים במציאות, ובכלל זה חוויות המוכרות לו מחייו הפרטיים.

בתהליך הקריאה, הקורא חווה התנסויות חדשות, לומד דברים מסקרנים, מבין תופעות, מזדהה עם מצבים וגיבורים שונים ומגוונים. הוא מוזמן להתייחס לדמויות ולרגשותיהן, להיכנס לעולמן ולהזדהות עמן. היצירה מאפשרת לו לבחון מחדש תפיסות לגבי חייו, מחשבותיו, יחסיו עם הסובבים אותו ועוד. הוא עשוי למצוא בקריאה פורקן ללחצים וכאבים והוא רשאי באמצעותה לברוח לעולם דמיוני כדי לשוב ולהתמודד עם מציאות חייו שלו. ובמילים אחרות, ספר טוב גורם לקורא להעמיק בו, לחשוב על האירועים ועל הדמויות שבו ולעתים לקרוא בו שוב ושוב.

קריאת ספרות יפה תורמת רבות להתפתחות האוריינית ולכישורים הלשוניים של הקורא, ואכן נמצא קשר בין כמות הקריאה לבין הישגים לימודיים. מחקרים מגלים כי קריאה להנאה מובילה להתפתחות טובה יותר של יכולת הכתיבה, של הידע בדקדוק ושל האיות הנכון. קראשן¹, חוקר בתחום החינוך הלשוני, מראה בספרו **כוחה של הקריאה** כי קריאה להנאה אינה רק בילוי נעים; בו-בזמן היא תהליך למידה טבעי. אגב הקריאה הקורא רוכש (acquire) יכולות לשוניות, כגון ידע בדקדוק, ידע על מוסכמות כתיבה ואוצר מילים עשיר (בהבדל מהוראה מפורשת של תחומים אלה). ככל שקוראים יותר, גדלה השליטה בכישורי השפה הללו, וחלק מן הידע הלשוני שנרכש באמצעות הקריאה הופך לידע פעיל ומבוסס. העיד על כך הסופר דוד גרוסמן "אני מתגעגע אל חוויות הקריאה של ילדותי, שבה הילד, תוך כדי קריאה, היה משלים פערים לשוניים, ורוכש בלי לחוש בכך אוצר מילים גדול ועשיר, ולומד להתייחס גם אל השפה עצמה כאל מהות שיש לה תפקיד משלה"².

¹ S. Krashen (2004). The Power of Reading

² הציטוט נלקח מתוך ספר הציטטות היהודי הגדול שערך פרופ' אדיר כהן. הוצאת כנרת

מסקנות אלה מאוששות במחקר של קפלן ורביד³ אשר בדק ילדים בכיתות ד' ו'. במחקר נמצא שקריאת ספרים ניבאה הרחבה של אוצר המילים וידע העולם ושיפור יכולת האיות והבנת הנקרא. לדברי החוקרות, פעילויות לטיפול הקריאה בבית הספר היסודי מובילות לקריאה של יותר ספרים בגילאים אלה ואף בהמשך. "הרגלי קריאת הספרים אולי משתנים עם הגיל אבל אהבת הקריאה, כאשר היא קיימת, ממשיכה לאורך השנים"⁴.

המפגש המונחה עם ספר בכיתה הוא חלק מתכנית הלימודים בחינוך הלשוני-ספרותי והוא שונה במהותו מהוראה של שירים ושל סיפורים קצרים. מפגש הוראה זה נועד להעצים את חוויית הקריאה של התלמידים, הן הרגשית והן הקוגניטיבית, באמצעות דיאלוג ושיח סביב הספר כיצירה שלמה, בהתייחס לעלילה, לדמויות, למבנה, ללשון, לסגנון ועוד. בעת העיסוק בספר בכיתה התלמידים רוכשים כלים להערכה ולביקורת, לחשיבה עצמית ולעיצוב השקפת עולם ומפתחים הבנה ספרותית מעמיקה יותר, שעשויה להעצים את ההנאה ואת החוויה שבקריאה. עם זאת, בעת ההוראה-למידה מוצע לשלב בין יצירות קצרות לארוכות (שירים וסיפורים בצד ספרי קריאה), הקשורות ביניהן בקשר תמטי או אחר למשל יצירות של אותו מחבר. יתרום של מקבצים כאלה הוא ביכולתם לייצר הוראה אינטגרטיבית המעוגנת בהקשרים משמעותיים לומדים (ראו הדרכה ליצירת "מסלולי קריאה" בספר "מפגשים עם טקסטים")⁵.

אינטראקציות חברתיות סביב קריאה, המתקיימות בקהילה אחת או יותר של קוראים, יסייעו מאוד לתלמידים בהבנה ובהערכה של טקסטים (Kucer, 2001; Galda & Beach, 2001). הקריאה יחד, הדיון בכיתה על ספר המוכר לכולם, ההקשבה לפרשנויות שונות ולדעות מגוונות - כל אלה מזמנים עיסוק כיתתי בחוויה משותפת, הזדהות עם הדמויות או ביקורת על מעשיהן, השתתפות בלבטים שלהן, הידרשות לאתגרים ולקשיים העומדים בפני הדמויות וכן בחינה ישירה או עקיפה של הרלוונטיות של כל אלה לחיי הלומדים. כאשר הדיון הספרותי מתבצע ברגישות, בפתיחות ובהקשבה הדדית - מתרחשת בחינה של ערכים ונורמות התנהגות ונבנה בסיס לעשייה חינוכית מעמיקה.

יעדי החינוך הלשוני-ספרותי במפגש מונחה עם ספר קריאה

- טיפוח קוראים אוהבי ספר המסוגלים להפיק הנאה מקריאה, להעמיק בחוויה רגשית, אינטלקטואלית ואסתטית ולפתח את טעמם האישי
- טיפוח קוראים בני תרבות שמכירים את יצירות הספרות שבתשתית התרבותית של החברה שבה הם חיים, מרחיבים אופקים ומתבוננים אל מעבר ל"כאן ועכשיו".
- טיפוח יכולת הקוראים לעקוב אחר מהלך של יצירה ספרותית ארוכה ומורכבת הכוללת חילופי זמן ומקום, התפתחות של העלילה ושל הדמויות.

³ ד' קפלן וד' רביד (2009). "הקשר בין קריאת ספרים להבנת הנקרא ולכישורים לשוניים: מחקר התפתחותי פסיכולינגוויסטי", **מידעת** 5, עמ' 4 – 18.

⁴ שם, עמוד 14.

⁵ מפגשים עם טקסטים, ת"ל, תשנ"ח.

- טיפוח יכולת הקוראים להשתהות בתוך החוויה הספרותית " להריח את הריחות", "לראות או לדמיין את התמונות" ולהזדהות עם הדמויות ובעקבות החוויה להתבונן פנימה אל עלמם האישי והתרבותי.
- טיפוח שיח ספרותי על יצירת הספרות, משמעויותיה והשתמעויותיה לחייהם של הקוראים.
- חשיפת התלמידים לסוגות ספרותיות מגוונות שבאות לידי ביטוי בעיקר בספר השלם, כגון ספר הרפתקאות, רומן היסטורי, רומן ביוגרפי ועוד.

עקרונות והנחיות דידקטיות למפגש מונחה עם ספר

- הוראת הספר השלם תיעשה באווירה נעימה המעודדת קריאה והמזמנת חוויה ספרותית.
- לכל תלמיד תהיה גישה לספר בתקופה שהוא נלמד בכיתה והתלמיד יוכל לקרוא בו בכיתה ובבית.
- ההוראה תתייחס לספר כיחידה שלמה ותציג את התפתחות העלילה והדמויות לכל אורכו, גם אם המורה בוחרת לעסוק באופן אינטנסיבי רק בחלקים ממנו.
- העיסוק בספר בכיתה ייעשה בדרך מאוזנת יעודד הנאה וחוויה רגשית ראשונית, ובמקביל יטפח את הקריאה בהבנה וכן יטפח את הרגישות לערכה האסתטי של היצירה. המגמה היא לעורר בתלמידים רצון לקרוא עוד ועוד.
- מהלך ההוראה יותאם למיחד את הספר ולנושאים שהמורה תבחר להאיר מתוכו. במסגרת התכנון המורה תחשוב כיצד לקרב את הספר אל הקוראים ולחבב עליהם את הקריאה, כיצד ליצור מתח ועניין, כיצד לאפשר שיתוף ויצירתיות, כיצד לטפח קריאה מעמיקה, כיצד להאיר ולהדגיש את המהותי והמיוחד בכל ספר. תכנית הלימודים מציעה מגוון של דרכים למפגש עם היצירה הספרותית, ובתוכם ספרי קריאה⁶.
- בחירת הספרים תתבצע בהתאם לרמת התלמידים: תלמידים שטרם השלימו את רכישת הקריאה, תלמידים מתקשים, ולחלופין קוראים מצטיינים.
- ליווי התלמידים על ידי המורה יכול להיעשות לפני קריאת הספר, במהלכה ולאחר סיומה. המורה רשאית לעסוק בספר בכיתה רק אחרי שהתלמידים סיימו את קריאתו (בכוחות עצמם או בהאזנה לקריאת המורה), או לשלב שיח ספרותי ופעילויות סביב הספר תוך כדי קריאתו.
- טיפוח הרגלי הקריאה של התלמידים ייעשה בין השאר דרך שיתופם בחוויות המורה כקוראת וכמשוחחת בעקבות הקריאה.

⁶ חינוך לשוני, עברית- שפה, ספרות ותרבות. תל.ירושלים התשס"ג עמודים: 56-60

- בחירת דרכי הקריאה תיעשה בהתאם לאופי היצירה ולרמת הקריאה של התלמידים. במידת האפשר, כדאי לגוון בדרכי הקריאה ולשלב בין קריאה בקול של מורה או של קורא מיומן אחר לבין קריאה עצמית של התלמידים בכיתה ובבית.
- העיסוק בספר בכיתה ייעשה בדרכים מגוונות, שבהן השיח הספרותי יתפוס מקום מרכזי. השיח הספרותי יתקיים באווירה תומכת שמעודדת שיתוף והקשבה ומאפשרת הבעת רגשות, טעם אישי ונקודות ראות שונות. במהלך השיח הספרותי יוזמנו התלמידים להתבוננות רפלקטיבית לשם טיפוח הזהות העצמית ולגיבוש עמדות ודעות.
- השיח הספרותי והפעילויות בעקבות הקריאה ידגישו את המרכזי והמיוחד לכל ספר, כגון הרעיונות והמסרים העיקריים העולים מן היצירה, המציאות החברתית והתרבותית שמתוארת בספר, הדמויות ועולמן, הקונפליקטים שהן מתלבטות בהם, הכרעותיהן המוסריות וכדומה, וכן הקשר של כל אלה לעולמם של הקוראים.
- העיסוק בספר יכלול מעקב אחר התפתחות העלילה והדמויות לאורך הספר כולו לצד בחינה של הרקע, דרך הצגתו ומקומו בסיפור. ההוראה גם תכלול התייחסות למבנה הספר ו/או לאמצעים ספרותיים וסגנוניים בולטים תוך בחינת תרומתם לעיצוב היצירה והמסר ולפיתוח העלילה.
- העיסוק הספרותי במבנה הספר, באמצעים האמנותיים ובבחירות הלשוניות של המחבר ייעשה במידה המתאימה, כלומר יקדם את הבנת היצירה ואת ההנאה האסתטית מבלי שתיפגם ההנאה האינטואיטיבית מקריאת הספר. במהלך ההוראה אפשר לבחור בכל ספר בהיבט או שניים החשובים להבנתו. כדאי שהעיסוק בספר ייעשה גם בזיקה לתחומי אמנות אחרים, כגון תאטרון, קולנוע, מוזיקה או אמנות פלסטית, כדי להעצים את החוויה ולהעמיק את ההבנה וכדי לזמן לקוראים כלי ביטוי נוספים.
- חשוב שהקריאה והלמידה סביב הספר בכיתה ייעשו גם בזיקה ליצירות ספרות נוספות כדי להרחיב את נקודות המבט ואת ההבנה הספרותית.